

TÜRK DİLİ

DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ

1995/1

SAYI: 517

OCAK 1995

TÜRK DİLİ

Dil ve Edebiyat Dergisi

Sahibi ve sorumlu yöneticisi
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,
Türk Dil Kurumu Başkanlığı

Yazı Kurulu

A. Turan Oflozoğlu (Başkan)
Prof. Dr. Hasibe Mazioğlu (Üye)
Prof. Dr. İsmail Parlatır (Üye)
Prof. Dr. İsmail Ünver (Üye)
Prof. Dr. Hamza Zülfikar (Üye)

Düzeltiliciler

Ayda Ertüm Konukoğlu - Nevin Balta
Elif Sevindik Karakuş

Yönetim yeri

Atatürk Bulvarı 217
06680 - Kavaklıdere/ANKARA

Telefonlar

Yazı işleri ve abone santral
428 61 00 (5 hat)

Belgegeçer (Faks)
428 52 88

Abone şartları

Yıllığı 250.000, altı aylığı 125.000;
öğretmen ve öğrencilere
yıllığı 200.000, altı aylığı 100.000 lira;
dış ülkeler için yıllık 80 dolar

Posta çeki No.
128 236

Dergilerin okul dışındaki bir adrese yol-
lanmasını isteyen öğretmen ve öğrenciler, du-
rumlarını gösterir bir belgeyi Kurumumuza
abone istekleriyle birlikte göndermelidirler.

Dergimize gönderilen yazılar yayımlansın
yayımlanmasın geri verilmez.

Dergimizde yayımlanan yazılarda ileri
sürülen görüşler yazarlarındır.

Yayımlanmak üzere dergimize gönderilecek
yazıların aralıklı olarak daktilo edilmesi gerekir.

Türk Dili, Millî Eğitim Bakanlığınca, *Tebliğler*
Dergisi'nde yayımlanan 15.7.1974 gün ve 11 077
sayılı yazıyla bütün okullara duyurulmuş ve salık
verilmiştir.

İÇİNDEKİLER

- PROF. DR. İSMAIL PARLATIR:
Türkçe Sözlük Çalışmaları ve Sorunlarımız..... 3
- PROF. DR. HAMZA ZÜLFİKAR:
Okul Sözlüğü'nün Eleştirisi Üzerine..... 20
- NÜZHET ERMAN:
"Su Gibi Aziz Ol" (*Şiir*)..... 25
- PROF. DR. HASAN EREN:
Sırça Köşkte IV..... 26
- DAĞISTAN KILIÇASLAN:
Şarkı (*Şiir*)..... 62
- SEYFETTİN BAŞCILLAR:
Dilek-Günlerde-Zaman Diye (*Şiir*)..... 63
- PROF. DR. ŞÜKRÜ ELÇİN:
Kırdeci Ali'nin Kesik Baş Destanı..... 64
- TDK:
Yabancı Kelimelere Karşılıklar..... 69
- PROF. DR. ZEYNEP KORKMAZ:
Fuzulî'nin Dili..... 71
- MEHMET CEMİL UĞURLU
Türkiye Bayramı (*Şiir*)..... 81
- PROF. DR. EFRASIYAP GEMALMAZ:
Dil Bilimi ve Dil Bilgisi..... 82
- A. TURAN OFLAZOĞLU:
Mütarekeden Büyük Taarruza VIII. Bölüm..... 86

KİRDECİ ALİ'NİN KESİK BAŞ DESTANI

PROF. DR. ŞÜKRÜ ELÇİN

Türk edebiyatında meydana getirilmiş manzum eserler (destan, mesnevî vb.) hacim bakımından büyük ve küçük olmak üzere iki kola ayrılabilir.¹ Bunlardan 13-15'inci asırlar arasında Anadolu'da yaratılmış: *Kitâbu Mesâcidi'ş-Şerîfe*, *Garîbnâme*, *Yusuf* ve *Zeliha*, *Risâletü'n-Nushiyye*, *Mantku't-Tayr*, *Süheyl ü Nevbahar*, *Hurşîdnâme* ve *Mevlid* gibi telif ve tercüme kitaplar yanında geniş halk kitlelerinin okumasına ve bir mekânda dinlemesine cevap veren küçük destanî hikâyelerin hususî bir grup teşkil ettiğini görüyoruz.

İslâm düşünce ve kültürüne bağlı bu destanları yaratanlardan biri de Kirdeci Ali'dir.² Ali, destanlarında Kirdeci mahlasını kullanmıştır. Kirde 14'üncü yüzyılda Aydınolu Mehmed Bey adına Arapçadan tercüme edilen *Kıyas-ı Enbiyâ* ile *Müfredât-ı ibni Baytar*'da ve Eşrefoğlu Abdullah'ın *Müzekkin-Nüfûs*'unda (XV. yüzyıl) tandır ekmeği ve pide manalarında kaydedilmiştir.³ Bu kayıttan anlaşılacağı üzere şâirin tandır ekmeği veya pide yapıp satan bir usta olarak da şöhret kazandığı anlaşılıyor. Samimî bir dindar olan Kirdeci Ali'nin yayınlamış olduğumuz Güvercin destanı dışında bu günkü bilgimize göre *Kesik Baş*, *Ejderha* ve *Hikâye-i Delletü'l-Muhtel* (Afyon Kütüphanesinde) adlı üç eseri bulunmaktadır.

Biz, Vasfi Mahir'in Ankara Millî Kütüphanesi'ne bağışladığı A/3881 numaralı baş tarafı eksik mecmuadan faydalandık. Yazarın kaydına göre 1461 tarihini taşıyan mecmuada Kirdeci Ali Güvercin, Kesik Baş ve Ejderha mesnevîlerinde Ahmet Fakih ile Mevlânâ'yı saygı ile anar. Bahse konu mecmuada İsmâil, Hâtun, Cimcime, Muhammed (Şefâatnâme-Ömeroğlu), İbrâhim

1. Şükrü Elçin, Word und Besriff Destan Im Türkischen, Festschrift Für Otto Spies, 1967 (Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu, *Türk Kültürü*, sayı 63, Ocak 1968).
2. Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1964; Âmil Çelebioğlu, Sultan II. Murad Devresi Mesnevîleri (basılmamış Doçentlik tezi); Şükrü Elçin, Kirdeci Ali'nin Güvercin Destanı, *Türk Folkloru*, sayı 33, Nisan 1982.
3. *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, C. I, 1943.

Aleyhisselâm, Fâtıma destanları da yer almaktadır. İbrâhim Aleyhisselâm destanında Türkçe *Sirâcü'l-Kulûb*⁴ adlı eserden ilham alındığı kaydı vardır. Buna göre destancılarımızın 14'üncü yüzyılda yaşadıkları kuvvetli bir ihtimal olarak kabul edilebilir.

Kirdecî Ali'nin kaynak meseleleri ayrıca araştırma bekleyen eserlerinden Kesik Baş'ı dilcilerle destanlar üzerinde çalışanların dikkatlerine sunuyorum.

Hâzâ Kitâbu Kesik Baş

Başlayalım söze bismillâh ile
Duruşalım dün gün Allâh ile
Bir hikâyet dilüme geldi arı
İdeyim ger Hak kılussa yarı
Hak yarı kıla bu dilüm söyleye
Mustafâ mu'cizâtn şerh eyleye
İşiden mü'minler cümle kıla taña
Hem tehiyyât viribiler aña
İdeyim eger anı diñleriseñ
Sıdk ile diñleyüp añlarisañ
Oturdu Mustafa dört yâr ile
Otuz üç biñ sahâb cümle bile
Heb bakarlardı Resûl'ün yüzine
Kulak urmuşlar şeker sözine
Gördiler kim karşudan kırk atlu gelür
Cümlesiniñ heybeti gelür
Gördiler kim bir kesik baş âdem başı
Girdi içeri ağladı dökdi yaşı
Gevdesi yok bir acâyib başdurur
Hem ol baş şehîd olmuş başdurur
Ne ayagı vardır anıñ ne eli
Bir kesik başdur hemân söyler dili
Sanasın sakalı bir nûrdur akar
Nûra batar her kim yüzine bakar
Yüzini yire urup kıldı zârî
Zârî zârî ağladır Peygamberi

Cümle ashâbıñ oldem yandı cânı
Durdı Haydar 'götürür birden añı
Şol kadar kuvvet virdi Haydar'a
Tañrı arslanı velîullâha ere
Çekdi ol hiç başı götürmedi
Zerrece yirinden añı ayırmadı
Kakıdı kanla toldı gözleri
Tañrı adile tehiyyât sözleri
Geri çekdi almadı ol gâzî
Yangulandı tag taş sahrâ yazı
İbretile Haydar'ın ussı gider
Ol baş eydür yâ Resûl Haydar nedir
Kuvvetini sunar Haydar baña
İdik ayrı zahmet itmesün baña
Key Alî gibi yüz biñ olurise
Kamusı da'vî kılup gelürise
Kimse yirümden beni götürmege
Miskâl-i zerre yirümden ayırmaga
Zîrâ kim Hak'dur benümle bile
Söyleşürem dün gün Allâh ile
Ben murâdıma maksûdıma irmişem
Bî gümân Tañrı dîzârın görmişem
Elli kez in varmışıdum ben haca
Çok hayırlar itmişem mâlîñ açâ
Fâilâtün fâilâtün fâilât
Yüz biñ günâhı defider bir salavât

4. *Hâzâ Kitâbu Sirâcü'l-Kulûb*, Ankara Millî Kütüphanesi A/1201 numaralı mecmua.

Taîrı rahmet itsün bunı yazana
Dahı yazan için duâ kılana
Andan soñra ol bîçâre ölenün
Miskîn olup mâli sebîl kalanın
Yumak için tonlarını soyalar
Teneşirün üzerine koyalar
Yine gelür bir ferîşte sormaga
Kanı tâkat aña cevâb virmege
Ol dahı sorar yine hem üç suâl
Yalan deđil hakikatdur işbu hâl
Ol dahı eydür kanı kakeduğın
Mazlûmları hışm ile tokunduğın
Ya'ni niçün söylemez seniñ diliñ
Yine oldı bağlandı iki eliñ
Yâ kanı ol dostlaruñ yârenlerün
Hiç vefâsın bulmadıñ sen anlaruñ
Yoğsa hergiz ölmek sanmaz mıduñ
Aña göre hiç yasak kılmaz mıduñ
Andan soñra çün kefen geydüreler
Bellüdür kim ne kadar geydüreler
Yine gelür bir ferîşte üstine
Ya'ni suâl eylemek kasdına
Hadîs içinde Muhammed böyle didi
Senden öñdin senin gussanı yidi
İşidsünler şol benüm ümmetlerüm
Terk itmeyeler ölince sünnetlerüm
Az yaşayan çok yaşayan öliser
Hayır şer itdügin hem bulusar
Diñle imdi Resûl'ün şekker sözin
Uşlı kişi olmadın oyar gözün
Kaçankim bir âdem oğlını
Bir ferîşte anda hem hâzır olur
Ol sâat üç suâl ider aña
Cevâb vir hâzır ol benden saña
Azrâil'in darbı urulmadın
Kim cevâb vir aña bilmedin
Yoğsa ol dünya seni öldürdi mi
Ögredüp bilmedügin bildürdi mi
Dahı sorar ey âdem oğlını

Dünyâ sini düşürdi yoğsa sen aña
Gözün açar ol ferîşte görür
Hem ferîşte aña üç mazrır virür
Pes işidün ol ferîşte harîm
Kulak urın dinleñ sözin
Eydür yâ miskîn bilür misin nolduđun
Cânından ayru düşüp öldügin
Bir sefere gönüldün vardur ebed
Hak'dan gayri saña yokdur hergiz meded
Gâh yürüdüüm yir yüzide at ile
Gâh çıkardum göge mu'cizâtile
Gâhî girürdüüm âdem sûretine
Gâh çıkardum hem melek katına
İsm-i A'zam duâsın bilüridüm
İsâ ile ben duâsın kıluridüm
Kal'azeyn'i hem benüm şârumdurur
Hızır dahı mûmis-i yârumdurur
Yürü didüm Hızır İlyâs ile
Gelür imiş başa ne kim yazula
Bir hatunumla bir oğlum varıdı
Ol ikisi baña mûnis-i yârıdı
Ođlumla gevde mi bir dîv yidi
Yâ Muhammed kıl şefâat sen didi
Haydar eydür yâ Resûl ben varayım
Zülfikar ile aña iki yarayım
Dîv elinden kurtaram ol avratı
Kurtaramazsam binem Düldül atı
Ayrık erenlerle oturmayam
Hem erenler meclisine varmayam
Mustafâ dir yâ Alî varma aña
Olmasunkim bir ölüm ide saña
Haydar eydür çâre yok varıserem
Alnıma yazılanı göririrem
Düldül'e bindi kuşandı Zülfikar
Ağladı oğlanları zâr zâr
Haydar'ı gönderdiler bir menzile
Otuz üç biñ sahâb cümle bile
Gitdi Haydar hem kesik başıla
Döndi Ahmed anda gözi yaşıla

Süreydi Haydar ol Düldül atı
Hem giderdi yilden katı
Sanasıncim kanadı vardır uçar
Tag taş dimez yol alunur geçer
Ok atım Düldül'den öñdin gider
Yedi Mushaf Kur'ân'ı ezber ider
Kandekim Haydar dir namâz kıla
Ol kesikbaş hem kılur Haydar ile
Haydar öper ol kesikbaş yüzini
Yeñile siler yüzi tozunu
Hem yedi gündüzün gün sürdiler
Kudretile bir yazıya irdiler
Döndi gördi Alî bir giyik izi
Ol başa döner sorar ol gâzî
Haydar eydür işbu ümidür (ümit) olara
Kim aldı dîv avratını ey berâ
Ol baş eydür yâ Alî bu aradur
Kuyı derin ol dîve ne çâredür
Bakdı gördi Ali derin kuyı
Tamu kuyusu gibi yoktur suyu
Ol kemendin bir kayaya bağladı
Düldülile ol baş çok agladı
Dutdı Haydar kemendin az az gider
Yedi Mushaf Kur'ân'ı ezber ider
Şolkadar kim kemend ile gitdi Alî
Kollarınıñ kalmadı hergiz hâli
Çün kemend ucı irişdi eline
Tañrı adını getürdi diline
Ol Alî hem İsm-i A'zam okıdı
Hem kemendin ucını anda kodı
Yedi gün dünü gün ineridi
Gâh başı gâh ayagı döneridi
Her vaktiñ olduğımı bilüridi
Gözi-y-ile namâzen kılurıdı
Sekizinci gün Alî irdi yire
Oturdikim düşdi aklını dire
Dirdi aklıñ başına açdı gözün
Secdeye vardı Hakk'a dutdı yüziñ
Bakdı gördi Alî kim hoş sarây

Var içinde bir hatun yüzi ay
Görkli yüzi sarâyı nûr eylemiş
Tañrı aşkı cânına yir eylemiş
Namâzın kılur ol âhuret hâtûni
Âh ider göge çıkar tütünü
Gözi yaşından seccâdesin sulamış
Kesükbaş hem hâtûni oyemiş
Vardı gördi Haydar bir âlî süre
Beş yüz sünnî gördi içinde yere
Kamusı sünnî müslimân gâziler
Dîv elinde esir olmışıdı bular
Dîv getürüp bunları beslerimiş
Semürdüben günde beşin yirimiş
Çün Alî gördi ol biçâreler
Çâre yok kim aña karşı varalar
Çağrışurlar yâ Alî feryâd diyü
Dîv elinden bizi kurtar diyü
Haydar eydür kim viri-y-idi beni size
Anlar eydür Mustafâ geldi bize
Bunda şimdi ol Alî sarâya
Gördi dîv beñzerdi menâreye
Küpe beñzerdi ol divin başı
Hem sınır taşına beñzerdi diş
Nefesinin tütünü şöyle çıkar
Bir tokunursa şol dem yıkar
Haydar urdı oldem el Zülfikâr'e
Uyur iken kılmaga añı iki pâre
Girdi Alî ol sarâya
Gördi dîv beñzer bir menâreye
Döndi kendü üzerine eydür Alî
Tañrı'nın arslanı ol girçek velî
Uyur dîvi öldürmek erlik degil
Yavuz adıla yürüme erlik degil
Uyuriken ger bunı öldüresin
Kamu halkı saña güldüresin
Na're urdı bir gezin uyanmadı
Na're üni cânına boyanmadı
Bir dağı na're urdı hem ra'd-vâr
Yangılandı ol sarây durdı dîvar

Çün üçünci kez Alî na're urur
Dîv uyanmaz ol dağı gör ne kılur
Sen mi geldiñ yâ Alî düşmânımız
Seniñ elinden yavı kıldı cânımız
Sen mi kesdiñ cümle dîvler başını
Sen akıtduñ cümleñiñ göz yaşını
Hele anda varıserem ben saña
Kim viribidi seni benden yaña
Haydar eydür virdi Tañrı beni saña
Kılıserem şimdi seni iki pâre
Ol eydür şimdi ben seni yiyem
Ya'ni dünyâda müsliman mı koyam
Ne seni koyam ne Peygamberiñi
Yıkam ol Mekke Medîne şârını
Dünyâdan götürüeyin heb adıñuz
Ne dânişmend koyam ne
Çıkuben yıkam kamu mescidiñüz
Yıkayın ıssuz koyayın yiriñüz
Böyle diyüp Haydar'ı tutdı ura
Gözi (gürz) birle ya'ni öldüre
Gürizin alup Alî'ye hamle kılur
Hem Alî kalkanın eline alur
Urdı gürizin Alî'nin kalkanına
Hiç zarar gelmedi kollarına
Kıldı üç hamle Alî'yi alımadı
Kakıdı nidesin bilmedi
Çün Alî'ye nevbet irdi ey yerâ
Elin urdı şol sâat Zülfikar'a
Haydar eydür dîve barmagın getir
Tañrı'nın birliğine imân getir
Ol dîv eydür yüz yıl yaşadum dimedüm
Ömrüm geçdi gussasını yimedüm
Çün işitdi andan bu sözi
Kakımdan kanıla toldı gözi
Zülfikar'ı urdı dîvin başına
Kesdi indirdi sarâyun taşına

Şoldem iki pâre kıldı ol dîvi
Oldı harâb yıkılup şeytân evi
Şaşdı oldem müslimânlar elini
Hem ulaştırdı (üleştirdi) dîv bular mâlını
Her biri götürdigince aldılar
Şol kuyı dibine geldiler
Bunlar eydür yâ Alî biz nidelüm
Kuyı derin nice tedbir idelüm
Kuş kanad urup degülüz uçuz
Deñiz değıil gemi bulup geçevüz
Didi Alî dutıñız himmetleri
Cümlemüze ol Çalab kıla yarı (yardım)
Pes duâ kılur Alî başın açar
Kul olanuñ dileğı başdan geçer
Ol sâat çün yire urdı yüzini
Kuyı agzında görür kendözünü
Cümle ol beş yüz müslimânlar bile
Hoş tehiyyât okuyup tesbihile
Ahmed'e haber olur gelür Alî
Tañrı'nın arslanı ol gerçek velf
Karşu çıkup kamusı görışdiler
Sanasın kim ol sâat buluşdılar
Hem duâ kılur Alî ol kesik başa
Bir yigit oluriken görklü yaşa
Anuñ oğlancığın dîv yimişidi
Kupkuruca söğücek kalmışidi
Tañrı aña girü cân bağışladı
Gör ol Sultân ne kerem işledi
Geldi kesük baş katına avratı
Hâsıl oldu hem dağı anuñ hâceti
Kirdeci Alî gider senden seni
Cân gönilden görseñ anı
Ger gelürseñ sıdıkıla sen tevbeyle
Kulluga yarasın Mevlânâ'ye
Tâ kim hatm ola bunda bir dâsitân
Vir salevât Mustafâ'ya ve-s-selâm.